

Strategija gospodarskog razvoja Hrvatske

Mate Babić*

1. Temeljne postavke

Prošli su još jedni izbori. Birači su opet glasovali za stranke, a ne za njihove programe. Hrvatska se priprema za ulazak u Europsku uniju (EU). O dugoročnom razvoju (ne samo ekonomskom) malo tko brine. Političari nas uvjeravaju da će se samim ulaskom u EU svi hrvatski ekonomski problemi riješiti. To je malo vjerojatno, jer EU svoju strategiju razvoja određuje sukladno svojim interesima, koji mogu, ali ne moraju biti u skladu s interesima Hrvatske. Zato Hrvatska treba hitno donijeti strategiju dugoročnog razvoja u skladu sa svojim interesima.

Strategija privrednog razvoja Hrvatske treba osigurati njezin stabilan i održiv dugoročni razvoj, kako bi u što kraćem roku dostigla prosječni stupanj razvoja EU.

Ne postoji opća formula za dobro vođenje procesa privrednog razvoja svih zemalja. Ali zato postoje ekonomska načela na kojima se svaki program privrednog razvoja mora temeljiti. Ona se primjenjuju u specifičnim uvjetima (političkim, ekonomskim, socijalnim, povijesnim, kulturnim i dr.) svake zemlje. Zato se programi razvoja zemalja koje su se vrlo uspješno razvijale ne mogu doslovno prepisati, nego se moraju prilagoditi tim specifičnim uvjetima svake zemlje.

Program privrednog razvoja je određivanje putanje razvojnog procesa radi ostvarivanja razvojnih ciljeva. Budući da se ciljevi ostvaruju ekonomskom politikom, strategiju razvoja čini skup svih vrsta ekonomske politike usmjerenih na postizanje unaprijed postavljenih konzistentnih i ostvarivih ciljeva. Za rast privrede važnija je dobra ekonomska politika od povećanja ulaganja proizvodnih faktora. A dobra ekonomska politika počiva na dobroj analitičkoj podlozi.

Ekonomski program svake zemlje ima dakle za zadaću ostvariti određene ekonomske ciljeve. Oni se izvode iz političkih ciljeva. Politička i ekonomska sloboda su međuzavisne. Mi ćemo pretpostaviti da su politički ciljevi izgradnja demokratskog društva blagostanja u Hrvatskoj. Nužni uvjet izgradnje takvog društva jest tržišna privreda. U netržišnoj privredi ne može se razvijati politička demokracija. Međutim, tržišna privreda nije i dovoljan uvjet za političku demokraciju. U tržišnoj privredi nepotpune konkurencije, monopoli (oligopoli) narušavaju ekonom-

* Prof. dr. sc. Mate Babić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

sku slobodu, a narušena ekonomska sloboda narušava i političku slobodu i ekonomsku efikasnost.

Temeljni je cilj ekonomske politike svake demokratske zemlje ostvarivanje maksimalnog blagostanja njezinih stanovnika. To definira i funkciju cilja koji ekonomska politika svake zemlje i svake vlade treba ostvariti. Ostvarivanje toga cilja postaje i kriterij ocjene uspješnosti ekonomske politike pojedine zemlje i njezine vlade.

Maksimiziranje ekonomskog blagostanja stanovništva neke zemlje znači maksimalan stupanj zadovoljenja potreba njezina stanovništva, koje se ostvaruje potrošnjom. Da bi se ostvarilo maksimalno zadovoljenje potreba putem potrošnje, nužno je da postoji odgovarajuća ponuda. Prema tome, maksimiziranje funkcije blagostanja u dugom roku pretpostavlja maksimiziranje ponude koja će potrebe stanovništva zadovoljiti u najvećoj mjeri. Maksimalno zadovoljenje potreba ukupnog stanovništva znači ne samo maksimalnu ponudu ekonomskih dobara nego i njihovu optimalnu razdiobu među pojedincima. Zato visoki *per capita* dohodak uz nepravednu raspodjelu ne znači maksimalno blagostanje nekog društva.

Maksimalna ponuda ekonomskih dobara za zadovoljenje potreba ukupnog stanovništva znači maksimalnu domaću proizvodnju i uvoz. Budući da se u dugom roku uvoz treba platiti izvozom, uvjet se maksimiziranja blagostanja stanovništva svake zemlje svodi na maksimiziranje proizvodnje dotične zemlje. Nužan uvjet maksimiziranja proizvodnje je puna zaposlenost proizvodnih faktora (prije svega rada) kojima zemlja raspolaže. Zato je postizanje pune zaposlenosti svih proizvodnih faktora temeljni cilj svake ekonomske politike.

Količina proizvodnje svake zemlje ovisi o količini i kvaliteti proizvodnih faktora kojima ta zemlja raspolaže i o njihovoj efikasnoj uporabi. Uz danu količinu i strukturu proizvodnih faktora, maksimalna se proizvodnja ostvaruje samo optimalnom alokacijom tih proizvodnih faktora. Optimalna je alokacija oskudnih resursa u proizvodnji određena jednakošću graničnog prinosa svakoga proizvodnog faktora koja rezultira iz novčane jedinice uložene u dotični proizvodni čimbenik. To znači da organizacija proizvodnje mora imati za cilj optimalnost ulaganja proizvodnih faktora radi postizanja maksimalne količine proizvodnje. Nužan je uvjet za ostvarenje toga cilja postojanje tržišta potpune konkurencije. Stoga je ono uvjet maksimuma društvenog blagostanja.

Budući da je proizvodnja namijenjena zadovoljenju materijalnih i duhovnih potreba pojedinaca, potrošača, proizvodnja mora polaziti od njihovih potreba. One su izražene preferencijama potrošača na koje utječe mnoštvo faktora, kao što su reklama, propaganda, vjerske institucije i sl. Uz dane cijene proizvoda, iz danog dohotka potrošač će maksimizirati svoje zadovoljstvo tako da mu svaka novčana jedinica uložena u kupnju pojedinih proizvoda donosi isto zadovoljstvo.

Povećanje realnog dohotka povećava mogućnost zadovoljenja potreba, dakle mogućnost povećanja blagostanja. To povećanje dohotka u zemlji može se postići povećanjem zapošljavanja proizvodnih faktora i/ili povećanjem njihove produktivnosti. Uz danu količinu kapitala, povećanje se dohotka može ostvariti povećanjem njegova korištenja, povećanjem zapošljavanja rada i povećanjem njegove

produktivnosti. Prema tome, da bi se maksimiziralo zadovoljstvo cjelokupnog stanovništva zemlje, treba proizvodnju orijentirati prema potrebama potrošača, a organizirati je tako da se ostvari optimalno ulaganje proizvodnih faktora, koje će rezultirati maksimalnom proizvodnjom iz danog utroška proizvodnih faktora.

Tržište potpune konkurencije nužan je uvjet maksimiziranja ukupnoga društvenog blagostanja. Budući da je tržište perfektne konkurencije u praksi teško ostvarivo, ovaj se uvjet preformulira u postizanje što je moguće većeg stupnja konkurencije na tržištu. Zbog toga ćemo i mi kao cilj ekonomske politike uzeti ostvarivanje maksimalnog blagostanja stanovništva Hrvatske u uvjetima što je moguće većeg stupnja konkurencije na tržištu. Da bi se postiglo tržište što potpunije konkurencije, hrvatska država treba, kao i svaka moderna država, aktivno raditi na uklanjanju nedostataka tržišta, njegovih nesavršenosti i negativnih eksternalija (prije svega zagađivanja okoliša).

Efikasnost ekonomskog sustava ovisi o tome u kojoj je mjeri uspio angažirati znanje raspršeno među mnoštvom pojedinaca u društvu. To se postiže dobrom ekonomskom i političkom organizacijom. A tempo privrednog razvoja ovisi o efikasnosti ekonomskog sistema, koja se očituje u učinkovitosti njegove ekonomske i političke organizacije i upravljanja. Zato je *efikasno upravljanje ključ ekonomskog rasta i razvoja*. Ono podrazumijeva dobro predviđanje, planiranje, organiziranje, izvršenje i kontrolu ekonomskih aktivnosti. Efikasnije upravljanje je najvažniji razlog pobjede tržišnog sistema nad socijalističkim. Što je tržište nesavršenije, to su manji izgledi da pojedinci imaju jednake šanse.

Iz ovoga slijedi zaključak da je za privredni razvoj Hrvatske najbolje razvijati tržišnu privredu, i to privredu što potpunije konkurencije, u kojoj svi sudionici imaju slobodan pristup i jednake uvjete na tržištu. U toj su privredi dobro definirana pravila igre svakog sudionika, pa on u okviru danih ograničenja traži svoj optimum.

Međutim, sadašnji visoki stupanj pravne nesigurnosti i korupcije u Hrvatskoj povećava neizvjesnost u donošenju odluka privrednih subjekata. To otežava ostvarivanje temeljnih ekonomskih počela optimalne alokacije resursa i predstavlja najveću prepreku za ubrzanje procesa privrednog razvoja Hrvatske. Rješavanje problema korupcije i pravne nesigurnosti te uvođenje direktne odgovornosti za svakog sudionika u procesu ekonomske, političke i svake druge djelatnosti nužan je uvjet za pokretanje i odvijanje privrednog razvoja u Hrvatskoj.

2. Pravna (ne)sigurnost i korupcija

Ekonomsku aktivnost možemo definirati kao skup transakcija među privrednim subjektima. Svaka transakcija stvara dužničko–vjerovničke odnose. Ona predstavlja obvezu plaćanja kupca i pravo potraživanja prodavatelja. Te obveze i prava treba pravno regulirati. Dobra pravna regulativa i njezina efikasna primjena povoljno utječu ne samo na porast broja transakcija nego i na sniženje njihovih troškova. A povećanje broja transakcija znači veću privrednu aktivnost, zaposle-

nost i sl., dok sniženje troškova transakcije znači povećanje efikasnosti privrede i njezine konkurentnosti na svjetskom tržištu.

Zakonska regulativa treba promicati ekonomsku aktivnost. Ona mora dati slobodu ugovaranja strankama, ali ih i natjerati da poštuju ugovorne obveze. To se posebno odnosi na neisplaćivanje zaradene plaće radnicima, što predstavlja i moralni, i socijalni, i ekonomski problem. To treba tretirati kao teško kažnjivo djelo, koje treba kažnjavati ne samo zatvorom nego i oduzimanjem imovine. Isto vrijedi i za zapošljavanje »na crno«.

Promjena zakona treba utjecati na promjenu ponašanja privrednih subjekata. Česte promjene zakona imaju suprotan učinak: uvjeravaju privredne subjekte da ne moraju mijenjati svoje ponašanje i prilagođavati se zakonima, nego da će se zakoni mijenjati. Osim toga, česte promjene zakona stimuliraju privredne subjekte da svoje odluke orijentiraju više na kratak nego na dug rok. To šteti privrednom razvoju, jer je on po svojoj naravi dugoročan proces.

Prevelika pravna regulativa, nesređene zemljišne knjige, neefikasnost pravnog sustava, slaba pravna zaštita, dugotrajan i skup sudski postupak, visoka razina korupcije, stimuliraju poduzetnike da iz legalne prelaze u nelegalnu, »sivu« ekonomiju. To utječe na opadanje poreznih prihoda i kvalitetu rada državne uprave, te daje daljnji poticaj poduzetnicima da iz »legalne« prelaze u »ilegalnu« privredu. Razvoju »sive« ekonomije više pridonosi neefikasna i korumpirana državna uprava nego visoke porezne stope. Isto tako, za privlačenje dugoročnoga (nešpekulativnog) stranog kapitala važnije je smanjivanje korupcije, nego poreznih opterećenja.

Zato su dobar pravni sistem i njegova efikasna primjena toliko važni za efikasnost svake privrede.

Hrvatska je naslijedila lošu socijalističku praksu čestog mijenjanja zakona. Još uvijek postoji iluzija da se ekonomski problemi mogu riješiti na taj način. Zbog toga u Hrvatskoj postoji mnogo zakona, pa se ista ekonomska pojava regulira u više njih, i to često ne na isti nego čak i na proturječan način. To samo povećava pravnu nesigurnost, što utječe na porast neizvjesnosti, sa svim lošim posljedicama.

Zbog čestih promjena zakona nedostaje vrijeme za njihovu primjenu i verificiranje u praksi. Bolje je imati manje zakona, ali njihovu dosljednu primjenu, nego mnogo zakona koji se slabo provode. U šumi zakona svatko se može izgubiti. Tu se najbolje snalaze oni koji na nedorečenosti ili na nekonzistentnosti zakona ostvaruju kratkoročne zarade (špekulanti). Međutim, za dugoročni razvoj to nije dobro.

Da bi se smanjila neizvjesnost i osjećaj nedostatka pravne zaštite, *zakoni moraju biti jasni, konzistentni i stabilni*, ali striktno, brzo i efikasno provođeni.

Zbog pravne nedefiniranosti društvenog vlasništva, pravna je regulativa u socijalizmu štitila dužnika, a ne vjerovnika. Ta se praksa zadržala i nakon osamostaljenja Hrvatske. Ona utječe na porast neizvjesnosti i na porast kreditnog rizika. Zato kreditori povećavaju cijenu kredita za riziko–premiju. To utječe na visoku razinu kamatnih stopa, što pak za posljedicu ima veće jedinične troškove hrvatskih poduzeća i smanjivanje njihove konkurentnosti, ali i opadanje investicija i porast

nezaposlenosti. Strane banke koje su došle u Hrvatsku nisu utjecale na izjednačavanje kamatnih stopa u Hrvatskoj i njihovim matičnim zemljama, nego su ostvarivale velike profite kamatnom arbitražom. Iako su kamatne stope opadale, kamatna marža nije.

Organizacija sudstva u Hrvatskoj nije dobra. Velik broj »visokih« sudova, kao što su Ustavni sud, Vrhovni sud, Visoki trgovački sud i dr., bitno povećava troškove sudstva, a smanjuje njegovu efikasnost. Zato se treba izvršiti promjena organizacije sudstva. Pritom treba kao uzor uzeti najefikasnije organizirano sudstvo — ono američko. Sudski sustav mora biti organiziran piramidalno: Vrhovni sud, županijski sudovi, općinski sudovi. Na taj način bi se izbjeglo preklapanje nadležnosti, smanjili troškovi i povećala transparentnost i odgovornost sudstva. Sudski postupak treba ubrzati i pojeftiniti, a zemljišne knjige srediti.

Sudovi u svom radu trebaju biti samostalni, ali i odgovorni za dosljednu primjenu zakona. Ni suci ne mogu biti imuni od kaznenog progona.

Korupcija se u razvijenim zemljama smatra jednim od najvećih moralnih, ekonomskih i političkih zala. Ustav SAD-a predviđa da se postupak za svrgavanje Predsjednika može pokrenuti zbog veleizdaje i zbog korupcije. Još je Dante korumpirane svrstao u najniži krug Pakla da bi pokazao kako je to veliko društveno zlo.

Korupcija je zloraba javnog položaja u privatne svrhe, a posljedica asimetričnosti informacija, u kojoj jedna strana ima manje informacija od druge. Asimetričnost informacija može imati za posljedicu pogrešne poslovne odluke ili moralni rizik (hazard), a to uvijek rezultira suboptimalnim razvojem, povećanjem troškova i smanjenjem međunarodne konkurentnosti. Korupcija djeluje na povećanje troškova transakcija kao i svaki porez, na smanjivanje investicija, pa time usporava privredni razvoj. Na njegovo usporavanje ona može djelovati i smanjivanjem kvalitete javne infrastrukture, javnih usluga, smanjivanjem poreznih prihoda, lošijom alokacijom resursa jer destimulira proizvodne aktivnosti itd.

Korupciju u Hrvatskoj, kao i u svakoj državi, možemo definirati kao prelijevanje sredstava iz javnog sektora u privatne džepove uz pomoć državnih dužnosnika bilo koje razine. Vrlo često nastaje zbog »simbioze« privatnog i javnog sektora, u kojoj privatni sektor siše sredstva javnoga. Na taj način nastaju privatni profiti na račun poreznih obveznika: npr. kad državni dužnosnici ili njihova rodbina ili prijatelji imaju privatna poduzeća ili kad pojedine interesne grupe (lobiji) nametnu svoje privatne interese kao javne. U Hrvatskoj je najveći stupanj korupcije dostignut u procesu privatizacije, kad su državni dužnosnici imali povlaštene, povjerljive informacije i često puta diskrecijsko pravo u donošenju odluka, pa su osigurali sebi i »svojima« povoljnije uvjete »kupnje« poduzeća, banaka itd. Kao rezultat došlo je do velikih preraspodjela nacionalnog bogatstva. Neki su postali vrlo bogati, a drugi vrlo siromašni.

Korupcija raste sa smanjivanjem stupnja odgovornosti državnih dužnosnika, s porastom njihovih diskrecijskih prava odlučivanja, ali i s porastom stupnja monopolizacije (koncentracije) u realnom i financijskom sektoru privrede. Zato se stupanj korupcije u hrvatskoj privredi može mjeriti zbrojem stupnja koncentracije (mo-

nopolizacije) i stupnja diskrecijskih prava državnih dužnosnika, umanjen za stupanj njihove odgovornosti. U Hrvatskoj je stupanj koncentracije u realnom i posebno u financijskom sektoru vrlo visok, za razliku od stupnja odgovornosti državnih dužnosnika, a to i uz isti stupanj diskrecijskih ovlasti državnih službenika kao i u drugim razvijenim zemljama znači veći stupanj korupcije. Empirijska istraživanja to potvrđuju. Zato se borba protiv korupcije u Hrvatskoj treba voditi smanjivanjem stupnja koncentracije (povećanjem stupnja konkurencije) na tržištu i povećanjem odgovornosti državnih dužnosnika za njihove diskrecijske odluke.

Kad korupcija uzme maha i raširi se po cijelom sustavu — ekonomskom, pravnom, zdravstvu, školstvu, državnoj upravi itd., ona postaje »sistemska« korupcija. Često se puta i sami zakoni pišu tako da joj pogoduju, pa u njima iščezava moralna komponenta. Oni postaju legitimno nemoralni. Tada korupcija postaje ugrađena u sustav i postaje »zakonita«. Tako nastaje »griješ struktura«. Stoga borba protiv korupcije treba početi promjenom (pravnog i ekonomskog) sistema, promjenama antikorupcijskih zakona, dosljednom primjenom zakona, promicanjem kontrole i osobne odgovornosti te smanjenjem stupnja koncentracije u privredi. Sva kaznena djela korupcije (ne samo u procesu privatizacije) treba proglasiti nezastarivima. U presudama za korupciju treba osim zatvorskih kazni izricati i mjeru oduzimanja cjelokupnog imetka.

Da bi se eliminirala korupcija, potrebna je radikalna reforma državne uprave, povećanje njezine transparentnosti i individualna odgovornost svakog subjekta. Međutim, da bi se to ostvarilo, nužna je politička volja da se uklone korumpirani dužnosnici od vrha do dna administrativne piramide. (Tko je bez grijeha, neka prvi baci kamen.)

Zanimljivo je da je u Hrvatskoj nakon početka procesa privatizacije, kad je korupcija počela jako rasti, prvo ukinuta SDK kao efikasna kontrolna (i ne samo kontrolna) institucija koja je vrlo dobro pratila kolanje svih novčanih tokova. Nakon pobjede Koalicije na izborima 2000. ukinuta je i Financijska policija, kao zadnja preostala kontrolna institucija. To ilustrira teškoće s kojima se borba protiv korupcije susreće. Osnivanje jedinstvene organizacije platnog prometa, gdje će se pratiti svi tokovi novca, nužan je uvjet početka efikasne borbe protiv korupcije.

Bez ozbiljnog pristupa iskorjenjivanju korupcije u Hrvatskoj ne može biti govora o njezinu dugoročno održivom razvoju. Tek nakon ozbiljnog rješavanja korupcije i pravne nesigurnosti Hrvatska može krenuti u intenzivniji i stabilniji privredni razvoj.

3. *Koncepcija privrednog razvoja*

Koncepcija privrednog razvoja Hrvatske mora se temeljiti na *tržišnoj*, ali *izvozno orijentiranoj* privredi. Jedino izvozno orijentirana privreda male zemlje kao što je Hrvatska jamči njezin dugoročni, uravnoteženi razvoj. Izvozno orijentirana privreda podrazumijeva potpunu otvorenost i povećanje njezina domaćeg proizvoda procesom multiplikatora izvoza.

Budući da je Hrvatska mala zemlja, ona ne može utjecati na uvjete koji vladaju na svjetskom tržištu, nego im se mora prilagoditi. To uvjetuje potrebu maksimalne efikasnosti proizvodnje hrvatske privrede radi njezine konkurentnosti na svjetskom (prije svega europskom) tržištu. A maksimalna efikasnost privrede može se ostvariti samo u tržišnoj privredi, gdje prevladava tržište potpune konkurencije. Zbog toga je razvoj tržišne, izvozno orijentirane hrvatske privrede *conditio sine qua non* njezina dugoročnog razvoja i stabilnosti, što znači dugoročnog povećanja proizvodnje i zaposlenosti uz očuvanje unutrašnje i vanjske ravnoteže.

Ostvarivanje tih ciljeva u uvjetima sadašnje hrvatske privrede nije lako niti se može brzo ostvariti, jer pretpostavlja temeljitu promjenu njezine strukture, kako proizvodne i tehnološke, tako i organizacijske i upravljačke. Isto tako treba mijenjati ponašanje svih privrednih subjekata, institucija i organizacija. Svaki privredni subjekt, pojedinac, organizacija i institucija trebaju *odgovarati* za svoj posao. *Kriterij odgovornosti trebaju biti rezultati rada.*

3.1. Ciljevi privrednog razvoja Hrvatske

Ciljeve svake ekonomske politike (i tekuće, i razvojne) određuju političari. Međutim, svaki cilj ekonomske politike treba biti i kvantificiran, dakle konkretiziran. Mi ćemo poći od općenito formuliranih ciljeva (koje smo već izrazili u prvom odsječku): izgradnja demokratskog društva blagostanja, a tome ćemo dodati i cilj ulaska Hrvatske u EU. To znači da nam cilj treba biti dosizanje prosječne razine BDP-a po stanovniku koju imaju sadašnje članice EU-a. To pak treba postići ne smanjivanjem broja stanovništva (nazivnika u pokazatelju razine BDP-a *per capita*), nego rastom BDP-a (brojnika našeg pokazatelja).

U sadašnjoj situaciji u Hrvatskoj potrebno je da i brojnik i nazivnik u pokazatelju bruto domaćeg proizvoda po stanovniku (BDP/broj stanovnika) rastu, ali da BDP raste brže. Da bismo to postigli, stope rasta realnog BDP-a u Hrvatskoj moraju biti veće od stopa rasta u EU. Zato stopa rasta u Hrvatskoj u sljedećem srednjoročnom razdoblju treba biti barem 7%. Odmah se postavlja pitanje kako to postići u uvjetima prezaduženosti Hrvatske.

Odgovor na to pitanje daje analiza izvora rasta, u kojoj se vrše procjene doprinosa faktora rasta rada, kapitala i tehničkog napretka stopi rasta realnoga domaćeg proizvoda.

Znatniji porast kapitala, barem u prvim godinama — zbog ogromnog tereta otplate dospjelih vanjskih dugova koji će apsorbirati veći dio nacionalne štednje, ne može biti značajniji izvor rasta BDP-a u Hrvatskoj. Na taj način investicije kao izvor veće stope rasta ne treba očekivati. Međutim, uz ovako veliku nezaposlenost proizvodnih faktora rada (visoka stopa nezaposlenosti) i kapitala (niska stopa korištenja kapaciteta) investicije i nisu nužne za povećanje stope rasta, jer se porast proizvodnje može postići njihovim boljim i učinkovitijim korištenjem.

Za stabilan privredni rast od povećanja ulaganja proizvodnih faktora važnija je dobra ekonomska politika. Ona može i iz manjih ulaganja (investicija) izvući veće stope rasta, dok loša ekonomska politika može učiniti da i relativno velike

investicije rezultiraju niskim stopama rasta. Dobra ekonomska politika temelji se na dobroj analitičkoj podlozi.

4. *Strukturne promjene*

Privredna struktura koja se izgrađivala dugo vremena ne može se brzo i lako mijenjati, jer se ponašanje privrednih subjekata teško mijenja. Za takvu promjenu treba vremena, jer je riječ o promjeni cjelokupnoga ekonomskog sustava, a ne o promjeni ekonomske politike u okviru istog sistema. Nepotpuna, parcijalna promjena privredne strukture može biti gora od nikakve promjene. Odgađanje početka ozbiljnih strukturnih promjena ne rješava, nego samo povećava te probleme. Zato je odgađanje nužnih strukturnih promjena hrvatske privrede nakon oslobođenja rezultiralo sve većim strukturnim problemima (strukturni deficit budžeta, strukturni deficit vanjskotrgovinske bilance i bilance plaćanja to pokazuju).

Budući da su strukturne reforme po svojoj naravi dugoročne, a političari (ne samo u Hrvatskoj) žele pokazati kratkoročne rezultate prije izbora, kako bi pridobili što više birača, one se odgađaju. Njihovo odgađanje ima svoju cijenu. Povećanje međunarodnog zaduživanja pomagalo je hrvatskim vladama da plate tu cijenu i odgađaju (prije svega uvođenje fiskalne discipline) i da rješavanje strukturnih problema prebace na buduće vlade. Međutim, razvojna se politika mora koncentrirati na rješavanje temeljnih strukturnih problema privrede. Zato se hrvatski političari moraju ponašati kao državnici. Naime državnici imaju na umu sljedeće generacije, a političari sljedeće izbore.

Zbog toga je temeljna zadaća programa razvoja hrvatske privrede prijelaz od loše upravljane, tehnološki zaostale, visoko monopolizirane (oligopolizirane), ratom razrušene privrede u tržišnu (potpune konkurencije), otvorenu, modernu privredu, temeljenu na modernoj organizaciji i upravljanju. To je vrlo složena zadaća, jer zahtijeva vrlo velike promjene u strukturi privrede, a to znači promjene ponašanja uvođenjem direktne odgovornosti svakog sudionika za rezultate njegova rada, promjene institucija i promjene organizacije. One moraju činiti srž razvojne politike hrvatske privrede.

Promjene strukture hrvatske privrede trebaju *početi od promjene funkcije cilja državnih (javnih) poduzeća*. Naime i u hrvatskoj privredi cilj poduzeća treba biti maksimiziranje dobiti (razlike između prihoda i rashoda), kao i u svim modernim tržišnim privredama. Tako precizno definiran cilj poslovanja poduzeća (bez obzira na oblik vlasništva) onda postaje kriterij ocjene uspješnosti njegove uprave i njegova poslovanja.

Promjena funkcije cilja u hrvatskim poduzećima (bez obzira na oblik vlasništva) i njezino definiranje kao i u tržišnim privredama iziskuje promjenu ponašanja menadžmenta, promjenu ocjene njihove uspješnosti i punu odgovornost menadžmenta za rezultate poslovanja poduzeća. Na taj se način i hrvatskim menadžerima nameću ista pravila igre kao i njihovim kolegama u razvijenim tržišnim privredama. To uvjetuje promjene strukture organizacije i upravljanja. Promjena strukture

organizacije i upravljanja u procesu proizvodnje (i razmjene) zahtijeva i promjenu ponašanja iz koje će rezultirati i promjena odgovornosti svih privrednih subjekata za rezultate njihova poslovanja. Time bi se isključila neodgovornost privrednih rukovodilaca, posebno u javnim poduzećima, za poslovne neuspjehe i oduzela mogućnost vladajućoj stranci (strankama) da za privredne rukovodioce postavljaju politički podobne koji nisu i sposobni.

4.1. Nužnost promjene kadrovske politike

Budući da je čovjek temeljni čimbenik svake djelatnosti, nije moguća radikalna promjena privredne strukture bez promjena kadrovske strukture. Ne može se voditi nova politika sa starim kadrovima koji nisu sposobni misliti na novi način. Krist je to izrazio ovako: »Ne stavljajte novo vino u stare mješine«. Ako to učinimo, novo vino će poderati mješine i proliće se. Isto tako, ako pokušamo novu politiku voditi sa starim kadrovima, koji misle na stari način, bez obzira na njihovu dob i nove fraze kojima se služe, vrlo je vjerojatno da će od nove politike ostati samo njezina nova ambalaža.

U socijalističkom sistemu kadrovsku politiku vodila je partija na vlasti. Nejasno definirana funkcija cilja i sustav vlasništva omogućavali su vladajućoj stranci da za rukovodioce postavlja politički podobne, koji nisu morali biti i sposobni. Ti su rukovodioci više odgovarali za političke nego za ekonomske promašaje. Uostalom, njihovi su ekonomski promašaji najčešće pripisivani »objektivnim teškoćama«, dok su uspjesi pripisivani sposobnosti postavljenog rukovodioca, njegove partije, ili vođe. Postavljanje menadžera u državnim i javnim poduzećima na temelju političke podobnosti, a ne isključivo na temelju sposobnosti, nastavljeno je i nakon osamostaljenja Hrvatske. Zato se ni efikasnost privrede, ni njezina konkurentnost na svjetskom tržištu nisu poboljšale. To pokazuju salda u tekućoj bilanci plaćanja i stanje vanjske zaduženosti Hrvatske.

Socijalistički sistem koji se temeljio na državnom (ili društvenom) vlasništvu bio je neefikasniji od kapitalističkog, prije svega zbog manje učinkovitosti poslovanja poduzeća. Ta je nedjelotvornost proizlazila iz nedjelotvornosti upravljanja poduzećem, a ona je bila posljedica kadrovske politike partije na vlasti, koja je za direktore postavljala »podobne« koji nisu morali biti i sposobni (čast iznimkama). Zato je nastala sintagma »država je loš gospodar«. Postavljanje menadžera u državnim i javnim poduzećima samo na temelju političke podobnosti nažalost nije prekinuto niti nakon osamostaljenja Hrvatske.

Prekidanje te prakse i podvrgavanje menadžera javnih poduzeća istim pravilima igre koja moraju poštivati njihovi kolege u privatnim poduzećima u tržišnim privredama, temeljni je preduvjet povećanja efikasnosti hrvatske privrede. Umjesto da se za direktore javnih poduzeća postavljaju sposobni (bez obzira na njihovu političku podobnost) i da se oni ocjenjuju (nagrađuju ili kažnjavaju) prema rezultatima svog poslovanja, podleglo se iluziji da je državna poduzeća najbolje privatizirati, pa će se efikasnost privrede povećati. To je u Hrvatskoj i učinjeno, ali se učinkovitost hrvatske privrede nije bitno povećala. Zašto? Zato jer se privatizacija

provodila uglavnom tako da su dotadašnji upravitelji (insideri) postali vlasnici, kupujući poduzeća a da nisu preuzimali stvarne osobne financijske obveze.

Često su poduzeća kupovali na kredit, za koji su jamčili kupljenim poduzećem. Zatim bi vršili »restrukturiranje« kupljenih poduzeća, koje se svodilo na otpuštanje radnika, i potom ih prodali, (ili samo nekretninu) a novac iznosili u inozemstvo umjesto da ga investiraju u zemlji. Tako su nesposobni direktori bivših državnih poduzeća nastavljali upravljati sada privatiziranim poduzećima. Rezultat je bio u skladu sa sposobnošću tih novih privatnika.

Posljedica toga bilo je i stvaranje mišljenja da stranci bolje upravljaju nego domaći ljudi. Zato se privatizacija često vršila tako da se poduzeće prodavalo stranom »strateškom partneru« (koje je često bilo i u državnom vlasništvu).

Poduzetništvo je ključ razvoja. Njegov je smisao inicijativa i preuzimanje rizika. To mogu učiniti samo sposobni, bez obzira jesu li ili nisu politički podobni. Da bi se poduzetnika stimuliralo, potrebno je menadžere poduzeća ocjenjivati prema njihovom uspjehu u ostvarivanju jasno definirane funkcije cilja poduzeća — maksimiziranja zarade po jedinici uloženog kapitala. Na temelju ostvarivanja tog cilja vlasnici upravitelje nagrađuju ili otpuštaju. (Sjetimo se načela upravljanja u Kristovoj priči o upraviteljima iz Svetoga pisma).

4.2. Promjena vlasništva i privatizacija

Efikasnost privrede ovisi o efikasnosti poduzeća. *A efikasnost poduzeća ovisi o upravljanju, a ne o vlasništvu.* Dobro (ili loše) može se upravljati i privatnim i državnim poduzećem, baš kao što se dobro (ili loše) može upravljati privatnim ili državnim automobilom. Upravljanje je u modernim korporacijama odvojeno od vlasništva.

Vidjeli smo da je socijalistički ekonomski sustav bio manje efikasan od kapitalističkog, upravo zbog neučinkovitijeg upravljanja poduzećima. Zato se proces promjena strukture hrvatske privrede u njezinu procesu tranzicije od socijalističke u kapitalističku trebao započeti promjenom sistema upravljanja poduzeća. Nažalost, to se nije prihvatilo.

Promjena strukture hrvatske privrede nakon osamostaljenja svodila se uglavnom na njezinu privatizaciju, jer se smatralo da će sama promjena vlasništva od društvenog u privatno riješiti strukturne probleme hrvatske privrede.

»Stvaranje prikladne vlasničke strukture« svelo se na nastavak procesa posvećene privatizacije državnog vlasništva. Proces privatizacije nije, kako se očekivalo, rezultirao bitnijim povećanjem udjela privatnog sektora u ukupnim investicijama i otvaranjem novih radnih mjesta. Naprotiv, taj je proces rezultirao velikim porastom nezaposlenosti (preko 380 000 prema izvješću Državne revizije), povećanjem udjela stranog vlasništva, posebno u bankarstvu, gdje je ono prešlo 90%, i velikim porastom raslojavanja hrvatskog društva, s povećanjem udjela broja siromašnih.

Iluzija da će se totalnom privatizacijom društvenog vlasništva automatski prijeći u tržišnu privredu i postići maksimalno blagostanje stanovništva vrlo je skupo pla-

čena. Rezultat je bio velik porast nezaposlenosti, porast korupcije, porast neizvjesnosti, porast zaduženosti (unutarnje i vanjske), ali ne i porast blagostanja stanovništva.

Model privatizacije definiran dosadašnjim zakonima o privatizaciji u Hrvatskoj pustio je s lanca moralnih ograničenja jedno od najvećih zala — pohlepu. Pohlepa je rodila korupciju. Korupcija je pak rodila pljačku državne imovine, propasti poduzeća (jer su društvena poduzeća »kupovali« pojedinci koji nisu znali upravljati), porast nezaposlenosti, raslojavanje društva, porast socijalnih problema i napetosti, itd.

Prihvaćen je model privatizacije koji je Hrvatskoj donio goleme štete. Pogrešnost ovakvog modela posvemašnje privatizacije već su uvidjele i Međunarodne organizacije (World Bank 2005), koje su je početkom devedesetih sugerirale (ili čak i uvjetovale). Usprkos tome, i dalje je privatizacija temelj ekonomske politike svake hrvatske vlade. Svaka stranka ovakav model privatizacije kritizira, ali ga na vlasti i dalje provodi.

Iluzija da će se totalnom privatizacijom društvenog vlasništva automatski prijeći u tržišnu privredu i postići maksimalno blagostanje stanovništva vrlo skupo je plaćena. Rezultat je bio velik porast nezaposlenosti, porast korupcije, porast neizvjesnosti.

To treba konačno shvatiti i napustiti privatizaciju kao cilj razvojne politike.

5. Uloga države u procesu privrednog razvoja

Nakon osamostaljenja sve su hrvatske vlade vodile politiku »odumiranja države« u Hrvatskoj. U ekonomskoj sferi to je značilo istiskivanje države iz bilo kojeg oblika ekonomske aktivnosti. Čak i važna funkcija države, uklanjanje nedostataka tržišta, prije svega njegove nesavršenosti (povećanje stupnja koncentracije, oligopolizacije ili čak monopolizacije) i štetnih eksternalija (zagađivanje okoliša) nije u Hrvatskoj funkcionirala kao u modernim razvijenim tržišnim privredama (npr. SAD–u). Prihvaćena je ideja da će se privatizacijom svega postići maksimalna efikasnost hrvatske privrede. Zato su se vlade bavile rasprodajom državne imovine, a ne njezinim upravljanjem. Političari nisu vodili računa o činjenici da su izabrani da promiču javni, opći interes, a ne svoj privatni ili stranački, i da su izabrani da zemljom upravljaju, a ne da je rasprodaju.

Ovakva filozofija ekonomske politike, kojom se uloga države (vlade) u privredi svodila prije svega na rasprodaju (privatizaciju) državne imovine, nije ostavljala značajniju ulogu državi ni u procesu privrednog razvoja. Dapače, gotovo potpunom rasprodajom financijskog sektora strancima država ne može voditi politiku razvoja financijskog sektora (jer razvojnu strategiju određuje vlasnik). A realni se sektor ne može u modernim privredama razvijati bez financijskoga, jer su oni do te mjere međuzavisni da razvoj jednoga uvjetuje razvoj drugoga.

Potpuno istiskivanje države iz života nije moguće i ne postoji niti u jednoj razvijenoj državi. U Hrvatskoj je 95% bankarskog sustava u privatnom (uglavnom stranom) vlasništvu. U Njemačkoj je 60% bankarskog sustava u državnom, a 40%

u privatnom vlasništvu. U Francuskoj i u nekim drugim razvijenim zemljama (Švedska, Norveška) neka od svjetski poznatih poduzeća su u državnom vlasništvu (Renault i dr.) Čak i u SAD-u, koji se uzima kao uzor tržišne privrede, savezna vlada je vlasnik jedne trećine zemlje (29% šuma i 43% poljoprivrednog zemljišta). Osim toga, lokalne državne jedinice vlasnik su 8% zemlje (Economic Report of the President, 1993, 203).

Uloga države posebno je važna u procesu privrednog razvoja. Japansko iskustvo pokazuje da država može odigrati značajnu ulogu u privrednom razvoju zemlje od ratom uništene i tehnološki zaostale do jedne od ekonomski i tehnološki najrazvijenijih zemalja svijeta. Najnovije iskustvo s brzim privrednim razvojem Kine, Indije i još nekih brzo rastućih zemalja pokazuje kako značajnu ulogu država može imati u procesu privrednog rasta.

Zadaća je države da osigura nužne pretpostavke procesa privrednog razvoja. To znači da država treba osigurati stabilnu i jasnu zakonsku regulativu: red i zakon, zaštitu osobne sigurnosti, prava vlasništva, temeljnu infrastrukturu, odgoj i obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, dobru ekonomsku politiku radi održavanja unutarnje i vanjske ravnoteže. Sve su ovo dobro poznate funkcije države. Međutim, u našim specifičnim uvjetima država svoje funkcije mora podrediti borbi protiv korupcije i osiguravanju što većeg utjecaja tržišta na funkcioniranje hrvatske privrede. S obzirom na veliki stupanj koncentracije (monopolizacije) u hrvatskoj privredi, kako u realnom tako i u financijskom sektoru, možemo reći da je u našim sadašnjim uvjetima najvažnija uloga države da osigura pravnu sigurnost i djelovanje slobodnog tržišta u svim segmentima privrednog života Hrvatske.

Pod slobodnim tržištem ne treba podrazumijevati tržište *laissez-faire*-a, nego tržište na koje će Vlada utjecati radi eliminiranja njegovih manjkavosti (nesavršena konkurencija, eksternalije) s namjerom postizanja što većeg stupnja konkurencije, čime se osigurava njegova maksimalna efikasnost u alokaciji oskudnih resursa. Zbog toga je dužnost hrvatske vlade, kao i svih vlada u tržišnim privredama, da osigura što veći stupanj tržišne konkurencije u hrvatskoj privredi jasnim i dobro definiranim antimonopolskim zakonima i njihovom dosljednom provedbom.

Dok je privreda neke zemlje nerazvijena, njezina unutrašnja tržišta nesavršena i fragmentirana, infrastruktura nerazvijena i ratom razrušena, kao što je to u Hrvatskoj, direktno sudjelovanje države u velikim područjima privrede ne samo da je poželjno nego je i nužno za otpočinjanje procesa privrednog razvoja. Izgradnja cestovne infrastrukture to potvrđuje.

6. Odrednice razvojne politike

Hrvatska je mala zemlja, pa je njezino uključivanje u međunarodnu podjelu rada preduvjet njezina razvoja. Zbog toga je temeljna razvojna strategija Hrvatske izgradnja izvozno orijentirane tržišne privrede. Razvojna politika mora osigurati uključivanje u međunarodnu podjelu rada na temelju komparativnih prednosti.

Jadransko more izvor je tih prednosti. To uvjetuje jadransku orijentaciju razvojne politike Hrvatske.

Da bi se komparativne prednosti i jadranska orijentacija valorizirale, nužno je graditi prometnice od Zagreba prema Rijeci i od Zagreba prema Srednjem i Južnom Jadranu. Pritom treba imati na umu ekonomski kriterij — da se taj cilj ostvari s minimalnim utroškom sredstava.

Izgradnjom i druge prometne infrastrukture, plinovoda, naftovoda, dalekovoda, Hrvatska može bolje valorizirati svoj geopolitički položaj i tako još bolje iskoristiti svoje komparativne prednosti. Time može osigurati ne samo sigurnu energetsku opskrbu nego postati i značajan faktor na međunarodnom (europskom) tržištu energije. Pritom naravno treba voditi računa i o ekološkim aspektima izgradnje te infrastrukture. Zato je izrada dobre *cost-benefit* analize, objektivne, *sine ira et studio* i stručne nužni uvjet izgradnje svakoga infrastrukturnog projekta. Dosadašnje jednostrane akcije jedne (ekoloških udruga) ili druge strane (poduzetnika) nisu koristile privrednom razvoju Hrvatske.

Ekološke udruge trebaju inzistirati na svome sudjelovanju u nadzoru ekološke zaštite pojedinih razvojnih objekata, a ne u ometanju njihove izgradnje. Naime opstrukcijom izgradnje takvih objekata (plinovoda, naftovoda) oni se mogu izgraditi u neposrednom susjedstvu Hrvatske, pa Hrvatska može imati štete od ekoloških incidenata, ali ne i ekonomskih koristi. Isto tako u tom slučaju hrvatske ekološke udruge ne bi imale mogućnost nadzora nad održavanjem tih objekata i minimiziranja rizika ekoloških incidenata.

Pomorska orijentacija znači naglasak na uključivanje u međunarodnu podjelu rada bržim razvojem pomorske privrede: brodogradnje, pomorstva, luka, turizma, ribarstva i marikulture.

Razvojem turizma, procesom multiplikatora, mogu se razvijati i svi ostali sektori privrede (poljoprivreda, stočarstvo, tekstilna industrija itd.) čija je proizvodnja direktno ili indirektno uvjetovana razvojem turizma. Ako se, međutim, hotelski kapaciteti prodaju strancima, oni mogu sve pozitivne efekte multiplikatora usmjeriti izvan Hrvatske, uvozeći hranu, piće, namještaj, opremu, pa možda čak i radnu snagu. Od toga Hrvatska nema koristi.

Zato treba odgovarajućim mjerama ekonomske politike motivirati turistička poduzeća da kupuju domaće proizvode (fiskalna politika, standardi kvalitete zdrave hrane i dr.), da se multiplikativni efekti turizma rasprostiru po domaćoj privredi. Na taj bi se način smanjivala uvozna zavisnost turizma, ali bi se mogao ostvarivati i indirektni izvoz hrvatskih proizvoda koje je inače teško izvoziti (poljoprivredni, tekstilni i drugi proizvodi).

Treba imati na umu da je Hrvatska jako zadužena zemlja i da će veliki dio buduće nacionalne štednje biti usmjeren u otplatu dospjelih inozemnih dugova, čime će se smanjiti raspoloživa nacionalna štednja za financiranje domaćih investicija. Zato se treba koncentrirati na povećanje produktivnosti proizvodnih faktora kao najvažniji izvor rasta hrvatske privrede. To se može postići boljim upravljanjem. Osim toga, veliki neiskorišteni kapaciteti proizvodnih faktora i rada (nezaposlenost) i kapitala (neiskorišteni instalirani kapaciteti) pružaju mogućnost za znatno povećanje stope rasta i bez velikih novih investicija.

7. Zaduženost i razvoj

Rekli smo da je Hrvatska jako zadužena zemlja. Na to već upozoravaju međunarodne financijske institucije: MMF (2007), EBRD (2005), Deutsche Bank (2005) i druge. Vanjski dug je koncem 2007. iznosio oko 32 mlrd eura. Otplata tog duga predstavlja velik teret za hrvatsku privredu i glavno ograničenje njezina razvoja. Zato će se jedan dio duga refinancirati. *Problem će se odgoditi. Međutim, odgađanjem on se ne rješava. Zato će se problem otplate duga javljati i u budućim razdobljima* i predstavljati veliku prepreku ubrzanom održivom razvoju Hrvatske. Eksterni šokovi, kao što su porast kamatnih stopa u svijetu, porast cijena nafte, politički pritisci i sl. mogu još povećati poteškoće.

Odgađanjem rješavanja problema zaduženosti aktualna hrvatska vlada (kao i prethodne vlade) probleme otplate prevaljuje na buduće vlade. Tu se pokazuje jedna tipična slabost hrvatske ekonomske politike koja se u ekonomskoj teoriji zove »vremenska nekonzistentnost«. Naime političari kojima je primarni cilj osvojiti i zadržati vlast (»sve za vlast, vlast ni za što!«) imaju vremenski horizont — razdoblje od izbora do izbora. Takvi političari daju prednost kratkoročnim efektima ekonomske politike pred dugoročnima, jer žele da se pozitivni efekti (stopa rasta BDP-a, osobna potrošnja, osobna primanja i dr.) pokažu prije izbora i da time povećaju svoje šanse da budu (re)izabrani. Negativni efekti takve kratkoročne politike pokazat će se tek kasnije.

8. Tekuća ekonomska politika

Tekuća ekonomska politika mora biti u funkciji razvojne politike i treba osiguravati i održavati ambijent pogodan za privredni razvoj. Zato je njezina zadaća osiguranje maksimalne efikasnosti proizvodnje, stabilnost cijena, ostvarivanje eksterne ravnoteže, postizanje što većeg stupnja pravednosti raspodjele i osiguranje što veće stope rasta.

Nužni uvjet da tržišna privreda funkcionira efikasno jest odgovarajuća makroekonomska ravnoteža, dakle jednakost agregatne potražnje i agregatne ponude. To znači da sve vrste ekonomske politike: politika cijena, fiskalna politika, monetarna politika i politika ekonomskih odnosa s inozemstvom — moraju biti međusobno usklađene tako da osiguraju unutrašnju i vanjsku ravnotežu u hrvatskoj privredi. Tek tada će tekuća ekonomska politika osigurati povoljnu razvojnu klimu i omogućiti brz i stabilan privredni razvoj.

8.1. Politika cijena

U procesu razvoja hrvatske privrede u izvozno orijentiranu tržišnu privredu politika cijena treba igrati ključnu ulogu. Da bi sustav cijena mogao igrati tu ulogu i dobro vršiti sve svoje funkcije, nužno je izvršiti reformu unutrašnjeg tržišta u cilju postizanja što većeg stupnja konkurencije.

Politika cijena treba imati za cilj da se cijene robe, usluga i proizvodnih faktora slobodno formiraju na tržištu. Država treba intervenirati samo regulacijom cijena na tržištu nepotpune konkurencije, naročito u slučaju tzv. prirodnih monopola i u slučaju postojanja eksternalija.

Međutim, svaka administrativna intervencija u određivanju cijena znači preraspodjelu dohotka. Nažalost, najčešće su te preraspodjele na štetu siromašnijih, a u korist bogatijih slojeva društva.

Jedna državna intervencija na području cijena ipak može vršiti preraspodjelu u korist siromašnijih. To je kontrola cijena neelastičnih dobara kao što su mlijeko, kruh, lijekovi, komunalne usluge, voda, struja itd. Stoga država treba regulirati cijene ne samo onih proizvoda gdje postoje monopoli ili visok stupanj nesavršenosti tržišta nego i u slučaju neelastične potražnje proizvoda na dohodak.

Posebno je važna intervencija države na području cijena poljoprivrednih proizvoda. Budući da je potražnja i ponuda tih proizvoda neelastična, fluktuacije njihovih cijena mogu biti jako velike. To dovodi do silnih oscilacija u primanjima poljoprivrednih proizvođača, što povećava stupanj neizvjesnosti, koji zbog ovisnosti proizvodnje o meteorološkim uvjetima i inače postoji u tom privrednom sektoru.

S obzirom na relativno velik udio poljoprivrednih proizvoda u troškovima života, fluktuacije njihovih cijena rezultiraju fluktuacijama životnih troškova, što utječe na stvaranje neizvjesnosti, na porast inflacijskih pritisaka i na povećanje stupnja nestabilnosti u cjelokupnoj privredi. Zbog toga sve zemlje nastoje aktivnom politikom cijena utjecati na stabilizaciju cijena poljoprivrednih proizvoda, mijenjanjem krivulje potražnje u skladu s promjenama krivulje ponude i obratno (funkcija robnih zaliha).

Budući da je ponuda poljoprivrednih proizvoda u jednoj godini rezultat sjetve u prethodnoj, pa je ona potpuno neelastična, poljoprivredniku bi se trebale odrediti garantirane cijene u tekućoj godini, godini sjetve za sljedeću godinu, godinu žetve. Tako bi poljoprivredni proizvođač mogao već u doba sjetve imati informacije o prihodima pojedinih proizvoda i tome prilagoditi diverzifikaciju svoje proizvodnje radi maksimiziranja svoje dobiti. Garantirana cijena obvezuje državu, ali ne i poljoprivrednika. Ako on može prodati svoj proizvod po višoj cijeni, on ima pravo na to. Ako ne, onda država ima obvezu da mu proizvodnju otkupi po garantiranoj cijeni. To bi, uz pretpostavljenu pravnu disciplinu, smanjilo neizvjesnost koja je imanentna poljoprivrednoj proizvodnji.

8.2. Fiskalna politika

Fiskalna politika treba biti orijentirana na poticanje privrednog rasta. Budući da su domaće investicije njegov uvjet, to znači da porezna politika treba poticati nove investicije. One povećavaju količinu proizvodnog kapitala. To povećava kapitalnu opremljenost rada, što utječe na povećanje njegove produktivnosti. Povećanje produktivnosti rada pak utječe na moguće povećanje plaća i na smanjivanje jediničnih troškova. Smanjivanje jediničnih troškova povećava konkurentnost domaće privrede, što utječe na povećanje izvoza. Povećanje izvoza djeluje proce-

som multiplikatora na povećanje domaće proizvodnje, zaposlenosti, plaća i poreznih prihoda, a olakšava otplatu dugova inozemstvu.

Javni rashodi su posljedica proizvodnje javnih usluga kao što su: zdravstvo, školstvo, nacionalna sigurnost, unutarnja sigurnost, makroekonomska stabilnost i dr. Cilj je postići što kvalitetniju uslugu uz minimalne troškove. To treba biti kriterij odlučivanja koliko javnih usluga proizvesti i kakve trebaju biti.

Da bi se proizvele određena količina i kvaliteta javnih usluga, treba ih financirati. Izvor financiranja su prije svega porezi. Javne usluge se mogu financirati i zaduživanjem, ali se i ti dugovi u krajnoj liniji otplaćuju porezima.

Kad se odredi koja je to količina i kvaliteta javnih usluga, treba odrediti koliko stoji njihova proizvodnja. Tada treba odlučiti kako pokriti troškove javnih usluga. Mi ćemo se koncentrirati na poreze. Porezni prihodi su jednaki umnošku porezne osnovice i porezne stope. Zato treba odlučiti koju poreznu osnovicu uzeti i koliku poreznu stopu odrediti da se prikupi određena količina sredstava kojima će se financirati proizvodnja javnih usluga. Kriterij treba biti što povoljniji utjecaj na razvoj.

Kod izbora porezne osnovice susrećemo se s dilemom: uzeti za osnovicu dohodak ili potrošnju?

U dohodak spadaju sve vrste prihoda kao što su plaće, kamate, rente, dividende, kapitalni dobiti i mirovine. Budući da se on može trošiti i štedjeti, a da štednja služi za financiranje investicija, u ovu su poreznu osnovicu uključene i štednja, i investicije, pa uzimanje dohotka za poreznu osnovicu ne utječe poticajno na investicije. Osim toga, dohoci proizvodnih faktora su posljedica ulaganja proizvodnih faktora u proizvodni proces, pa se na taj način oporezuje ulaganje u proizvodnju, a to ne djeluje stimulativno ni na proizvodnju ni na razvoj.

Ako se za poreznu osnovicu uzima stvarna potrošnja, tada se oporezuje ono što potrošači uzimaju od privrede za tekuću potrošnju. Budući da se ostvareni dohodak može trošiti ili štedjeti, a štednja se onda investira, uzimanje je potrošnje za poreznu osnovicu stimulativnije za razvoj od uzimanja dohotka.

Stoga se u Hrvatskoj porezni sustav treba što više zasnivati na poreznoj osnovici temeljenoj na potrošnji. Porez na potrošnju treba biti osnovni izvor budžetskih prihoda.

Kad je određena porezna osnovica, treba odrediti i porezne stope. I pri tome treba nastojati da porezna stopa bude što stimulativnija za razvoj, a to je ona efektivna granična porezna stopa koja minimizira »porezni klin« kod investicija, preciznije definirajući stvarnu stopu prinosa od investicija. Minimiziranje efektivne granične porezne stope utječe na povećanje investicija uz dani kamatnjak, jer na taj način najviše potiče stopu rasta.

Radi destimuliranja špekulativnih financijskih investicija (domaćih i stranih) potrebno je znatnije oporezivati (barem 50%) kapitalne dobitke (*capital gain*) u Hrvatskoj. Naime najveći dio FDI-ja su bile špekulativne *portfolio* investicije. Isto tako je i velik dio zarada financijskih institucija u Hrvatskoj potjecao od kamatne marže, tj. razlike u kamatnim stopama u matičnim zemljama vlasnika tih institucija i u Hrvatskoj. Najočitiiji razlog za uvođenje poreza na kapitalnu dobit je opo-

rezivanje špekulativnih transakcija s nekretninama, kad pojedinci kupe nekretninu (zemljište, tvornicu i sl.) po niskoj cijeni, prenamijene je (u građevinsko zemljište i sl.) i preprodaju po znatno višoj cijeni. Na financijskim tržištima mali dioničari (do 50 ili 100 tisuća kuna) mogu biti izuzeti, ako se već želi razvijati malo dioničarstvo.

8.3. *Reforma poreznog sustava*

Da bi se hrvatska privreda brže razvijala, nužna je radikalna reforma fiskalnog sustava. Porezni sustav treba biti transparentan, *stabilan*, ali i provediv. To implicira proširenje porezne osnovice s manje poreznih stopa i manje iznimaka. Time bi porezni sustav ostvario dvije važne karakteristike:

- 1) bio bi jednostavniji i razumljiviji, kako za poreznog obveznika, tako i za službu naplate i
- 2) stimulirao bi proizvodnju, jer bi želio promicati privredni rast.

Posebni naglasak treba staviti na provedivost poreznih zakona. Ovakav stupanj nenaplaćenih poreza i doprinosa kao što je u Hrvatskoj ne postoji u razvijenim tržišnim privredama. Izbjegavanje plaćanja i utaje poreza ne samo da su nemoralni i protuzakoniti nego su i ekonomski štetni. Oni znače prevaljivanje poreznog opterećenja na uredne platiše, porast njihovih troškova, opadanje konkurentnosti itd. Da bi se to eliminiralo, treba uvesti striktnu odgovornost porezne uprave za naplatu poreza.

Zadaća fiskalne politike treba biti povećanje efikasnosti privrede. Sadašnja veća relativna porezna opterećenost poduzeća u Hrvatskoj nego u Europi negativno utječe na konkurentnost hrvatskih poduzeća, pa destimulira izvoz. Osim toga, to destimulira i priljev stranih novih dugoročnih investicija u hrvatsku privredu, ali stimulira bijeg hrvatskog kapitala u inozemstvo. Uz europske porezne stope, porast poreznih prihoda ovisio bi o porastu porezne osnovice. To bi državu stimuliralo da vodi računa o privrednom rastu, ali i racionalnosti budućih rashoda. Međutim, osim uvođenja europskih poreznih stopa treba uvesti i europsku efikasnost u naplati poreza.

Zato Hrvatska treba ići na smanjivanje porezne opterećenosti svih privrednih subjekata. Stopu PDV-a treba smanjiti na 20%, ali bez izuzetaka (nema nikakva moralnog ni ekonomskog opravdanja izuzimati od PDV-a kockarnice, kladionice, igre na sreću i financijski sektor) i striktno provoditi njegovu naplatu. Tako bi se povećanjem porezne osnovice uz manju stopu mogli ostvariti veći prihodi i smanjiti porezna presija. I ostale stope poreza i doprinosa treba smanjiti na prosječnu europsku razinu. To smanjivanje poreznih stopa može, zbog visoke elastičnosti poreznih prihoda na poreznu stopu, utjecati na porast poreznih prihoda. Razlozi:

- 1) utjecaj na porast proizvodnje i dohotka, dakle na povećanje porezne osnovice i
- 2) mogući utjecaj na smanjenje porezne evazije.

Smanjivanje utaje poreza zbog različitih razloga (rad na crno, nezakonite novčane transakcije i sl.) može se postići uspostavljanjem (ponovnim) državne institucije platnog prometa, preko koje će se vršiti sva plaćanja svih privrednih subjekata. Time bi se osigurala transparentnost novčanih tokova, ali i smanjili troškovi platnog prometa privrednih subjekata i povećala njihova konkurentnost, što je na liniji izvozno orijentiranog razvoja Hrvatske. Međutim, time bi se znatno smanjila profitabilnost financijskog sektora (pretežno u stranom vlasništvu), pa otuda treba očekivati velike otpore (i domaće i strane).

S obzirom da su budžetski rashodi veći od prihoda, uz danu relativnu opterećenost poreznih subjekata nameće se i potreba racionalizacije budžetskih rashoda. Racionalizacija državne uprave, koja je u svojoj glomaznosti naslijeđena iz razdoblja socijalizma, svakako je prvi kandidat za racionalizaciju. Kriterij političke podobnosti, *Parkinsonov zakon* i loša organizacija temeljni su uzrok hipertrofije naslijeđene državne uprave. Broj ministarstava ne bi trebao biti veći od onih u velikim tržišnim privredama. Treba bitno smanjiti broj županija (na 5–7) i općina (na 100). Isto tako, trebalo bi racionalizirati i brojne druge državne i paradržavne institucije. Državna *administracija* treba biti *što manja, što jeftinija, ali što učinkovitija*.

Sudstvo, kao što smo već rekli, treba racionalizirati, reorganizirati i učiniti odgovornim i efikasnim.

Reorganizacija zdravstva također može rezultirati bitnim uštedama, a istodobno većim stupnjem primarne zdravstvene zaštite. Besplatna zdravstvena zaštita treba biti omogućena svakom hrvatskom građaninu. Odvajanje privatnog sektora od državnog u svakoj grani privredne djelatnosti, pa tako i u zdravstvu, zbog mogućeg konflikta interesa može pomoći uštedama.

Školstvo, posebno visoko, vrlo je loše organizirano i predimenzionirano. Kriteriji izbora nastavnika prilagođeni su zatečenim kadrovima, umjesto da se kadrovi prilagođavaju strogim kriterijima koji postoje u razvijenom svijetu. Sve se to treba reorganizirati da se postigne njihova kvaliteta, ali i relativni troškovi usporedivi s razvijenim tržišnim privredama. Treba razmisliti i o privatizaciji pojedinih sveučilišta i fakulteta. Za Hrvatsku kao malu zemlju dovoljno je jedno (ali vrlo kvalitetno) državno sveučilište. Privredni sektori (ili regije) mogu biti vlasnici pojedinih sveučilišta i fakulteta, i tako osigurati kadrove koji im trebaju. Tako bi privreda mogla utjecati na programe fakulteta, ali i na kvalitetu kadrova, koji bi bili primjereniji njezinim potrebama. I mnoge druge stavke rashodne strane budžeta mogu se smanjiti racionalizacijom. Zbog stečenih prava, uvriježenih interesa i povlastica to će biti teško postići.

Osnovno i srednje školstvo u Hrvatskoj kvalitetnije je od prosjeka u razvijenim zemljama. Zato ga ishitrenim i nedovoljno pripremljenim reformama ne bi trebalo mijenjati. Osnovno i srednje školstvo mora biti besplatno za svakog građanina, ali mu se kvaliteta treba povećavati i dobro nadzirati. Uvođenjem plaćanja školarina u taj ključni segment obrazovanja mogao bi se iz tog procesa isključiti veći dio (siromašnijeg) stanovništva. A isključivanje većeg broja talenata (pretpostavljamo

da je Bog jednako podijelio talente i bogatima i siromašnima) iz procesa obrazovanja značilo bi veliku štetu razvojnom procesu zemlje.

Treba institucionalizirati obvezu permanentnog obrazovanja tijekom radnog vijeka.

Međutim, u poslijeratnoj Hrvatskoj pojavile su se nove stavke kojima treba dati prioritet. To su rashodi za invalidnine ranjenih hrvatskih boraca, mirovine i drugi izdaci. Udio mirovina u ukupnim budžetskim rashodima bitno je povećan zbog velikog rasta broja umirovljenika u procesu privatizacije. Budući da mnoga poduzeća nisu uplaćivala odgovarajuće doprinose za mirovinsko (i zdravstveno) osiguranje, porast sredstava u mirovinskom fondu nije pratio porast broja umirovljenika. Zato su mirovine relativno opadale, pa mnogi umirovljenici nemaju sredstva za život dostojan čovjeka. Mirovinska reforma još je i pogoršala situaciju.

Poseban tretman, a i prioritet, trebaju imati izdaci za promicanje demografskog rasta u Hrvatskoj. Naime ovakvi demografski trendovi ukazuju na opasnost nedostatka radne snage u našoj zemlji (i ne samo to!) u ne tako dalekoj budućnosti. Zbog toga je promjena dosadašnje loše demografske politike nužna, i njezin prioritetni cilj treba biti efikasno stimuliranje nataliteta.

Održanje unutarnje ravnoteže, koja je uvjet za stvaranje ambijenta ravnotežnog razvoja Hrvatske, iziskuje eliminiranje budžetnog deficita. Međutim, situacija nametnuta ratom uvjetuje povećanje budžetnih rashoda. Da bi se ta dva oprečna cilja pomirila, trebat će, prije svega, izvršiti racionalizacije (uključujući i reviziju stečenih prava) o kojima sam govorio. Financiranje budžetnog deficita prodajom imovine i stalnim zaduživanjem države ne može biti dugotrajnije rješenje, jer ono ugrožava stabilan, brz i uravnotežen rast.

Rasprodajom imovine postiže se jednokratni prihod, što olakšava sadašnju budžetnu situaciju, ali to znači i gubitak budućih prihoda kojima bi se financirali budućí rashodi. Na taj način, rasprodajom se državne imovine problem financiranja budžetnog deficita samo prevaljuje na buduće generacije.

Financiranje budžetnog deficita njegovom monetizacijom znači inflaciju. A ona je najneefikasniji i najnepravedniji porez, koji najviše pogađa socijalno najugroženije, pa to ne možemo preporučiti.

Promjena fiskalnog sustava nužno uključuje i promjenu organizacije porezne službe kontrole i naplate. To je mnogo teže postići nego promijeniti porezni zakon.

8.4. Monetarna politika

Monetarna politika treba osigurati povoljan ambijent za ubrzani i uravnoteženi razvoj privrede. To znači da ona u Hrvatskoj treba osigurati postizanje makroekonomske ravnoteže, kako unutarnje, tako i vanjske.

Da bi se ispunila ta zadaća monetarne politike, potrebno je da mehanizam kroz koji se ona provodi, a to znači sustav financijskih posrednika, bude zdrav i da dobro funkcionira. Taj je sustav velikim dijelom privatiziran, i najvećim dijelom je u stranom vlasništvu. Udio stranih banaka u vlasništvu hrvatskih banaka vrlo je ve-

lik. Mjereno udjelom aktive banaka na hrvatskom tržištu, udio banaka u stranom vlasništvu povećan je sa 40% koncem 1999. na preko 90% koncem 2007.

Stupanj koncentracije u hrvatskom bankarskom sistemu veći je nego u razvijenim zemljama. To može bitno otežati ostvarivanje zadaće monetarne politike u Hrvatskoj.

Koncentracija na bankarskom tržištu u Hrvatskoj puno je veća nego u razvijenim tržišnim privredama. Najveće dvije banke u Hrvatskoj kontroliraju 47,5% tržišta. Najvećih pet banaka kontrolira dvije trećine hrvatskog tržišta, s udjelom 66,3%. U Njemačkoj je udio najvećih pet banaka na tržištu 16,7%, dok je u SAD-u udio najvećih deset banaka na bankarskom tržištu svega 38%.

Ovakvo velik stupanj koncentracije na hrvatskom bankarskom tržištu može biti velika smetnja provođenju i tekuće (monetarne) politike, ali i razvojne. Špekulativni napad na kunu u kolovozu 2001. od strane nekih banaka (u stranom vlasništvu) pokazao je kako ovakva struktura vlasništva i ovakav stupanj koncentracije na hrvatskom bankarskom tržištu mogu biti opasnost za stabilnost tečaja i cijena i za vođenje monetarne politike.

Nema razvijene privrede bez razvijenog financijskog sektora. U tržišnim privredama financijski je sektor stožerni element mobilizacije financijskih sredstava i njihove alokacije, bez čega nema efikasnosti privrede niti njezina razvoja. Realni i financijski sektor su međuovisni. Problemi koji se pojave u realnom sektoru prenijet će se i u financijski, i obratno. Da bi se zemlja razvijala, da bi se osiguravao njezin ravnotežni rast, nužno je da se postigne usklađeni rast realnog i financijskog sektora. Ako se to ne postigne, može se dogoditi da zaostajanje jednoga bude kočnicom razvoja drugoga.

Sustav financijskih institucija ne funkcionira dobro ili ako je nerazvijen, ili ako je u njega izgubljeno povjerenje, ili ako se poreznom politikom destimulira štednja, npr. uzimanjem dohotka za poreznu osnovicu, najavom ispitivanja podrijetla imovine ili depozita (velikih). U jednom i u drugom slučaju štednja se ne ulaže u financijske institucije i ne odlazi na financijsko tržište, bilo tržište novca, bilo kapitala, pa se ne vraća u sustav putem kreditiranja poslovnih projekata. To dovodi do smanjenja novčanih prihoda poslovnih subjekata, do smanjenja angažiranja proizvodnih faktora na tržištu proizvodnih faktora, do porasta nezaposlenosti, smanjenja proizvodnje, dohotka, potrošnje itd. Tako se destimulira privredni razvoj.

Financijski sektor ne može dobro funkcionirati ako nisu dobro definirana pravila ponašanja ili ako se ona ne poštuju (zakonodavstvo koje regulira transakcije na financijskom tržištu). S obzirom na iskustvo u Hrvatskoj, čak bih se usudio reći da je dobro definiranje i efikasna provedba pravila ponašanja najvažnija karika u lancu dobrog funkcioniranja financijskog sustava. Naime mi smo (često puta i nedovoljno kritički) presađivali elemente financijskog sektora, tj. financijska tržišta, financijske institucije i financijske instrumente iz inozemstva, ali nismo preuzeli i pravila ponašanja (regulativu), ili ako smo i preuzeli, nismo ih provodili kao razvijene tržišne privrede od kojih smo ih preuzeli. Najbolji primjer jest zaštita vjerovnika, provedba zakona o mjenici, hipoteka, ovrha itd.

Štednju, koju financijski sektor prikuplja od domicilnih sektora i od inozemstva, on može plasirati domaćim sektorima, ali i inozemnim.

Ako financijski sektor prikupljenu domaću štednju plasira u inozemstvo, domaća će privreda dobiti manje novčanih sredstava, pa će na tržištu proizvodnih faktora angažirati manje proizvodnih faktora. Povećat će se nezaposlenost proizvodnih faktora (rada), smanjit će se domaći proizvod i svi iz njega izvedeni makroekonomski agregati. Isto tako, financijski sektor koji je pretežno u stranom vlasništvu može preferirati kreditiranje domaće potrošnje, i to prije svega uvoznih proizvoda (automobila, bijele tehnike i sl.) iz zemalja vlasnika banaka, a ne domaće proizvodnje. Istu, ili čak i veću opasnost predstavlja uvoz stranog kapitala za financiranje spekulativnih transakcija na tržištu nekretnina. *Rezultat* je opet smanjivanje mogućega privrednog rasta domaće proizvodnje i zaposlenosti, ali i povećanje eksterne zaduženosti sa svim opasnostima koje prezaduženost privrede ili samo jednog njezina sektora *predstavlja*.

Financijski sektor predstavlja i mehanizam za provođenje monetarne politike.

U sustavu financijskih institucija ključnu ulogu igra Centralna banka. Zbog toga Hrvatska narodna banka kao centralna banka mora efikasno vršiti sve one funkcije koje Centralna banka vrši u razvijenim tržišnim privredama.

Da bi se to ostvarilo, nužno je da Hrvatska narodna banka bude u velikoj mjeri samostalna (ali ne izvan zakona ili iznad zakona), kako ne bi podlijegala političkim pritiscima, pa umjesto politike održavanja unutrašnje i vanjske ravnoteže (prije svega stabilnosti razine unutarnjih cijena i tečajeva) uzrokovala nestabilnosti, izazivajući tzv. političke poslovne cikluse. Guvernera Hrvatske narodne banke i članove Savjeta treba birati Sabor iz redova dokazanih ekonomskih stručnjaka, neovisno o njihovom političkom uvjerenju i stranačkoj pripadnosti. Broj članova Savjeta ne bi smio biti veći od broja članova sličnih tijela u SAD-u ili Njemačkoj. Oni bi za svoj rad trebali biti odgovorni direktno Saboru. Time bi se osigurala njihova samostalnost u vođenju monetarne politike i zaštita od političkih pritisaka.

Da bi financijski sektor što bolje vršio svoje temeljne zadaće i tako promicao privredni razvoj Hrvatske, on mora biti efikasan. To implicira što veći stupanj konkurencije u tom sektoru, ali i jasna i stabilna pravila ponašanja. Promjena pravnog sistema kojim će se štititi vjerovnika nužna je za stvaranje uvjeta za smanjivanje kamatnih stopa, ali i za promjenu ponašanja dužnika i poticanje realnog sektora privrede na tržišno ponašanje.

8.5. *Politika ekonomskih odnosa s inozemstvom*

Već smo istakli da koncept izgradnje tržišne i izvozno orijentirane privrede Hrvatske podrazumijeva i njezinu otvorenost prema svijetu. S obzirom na geopolitički položaj Hrvatske, to znači usku povezanost s Europskom unijom. Tome cilju treba podrediti cjelokupnu ekonomsku politiku, pa i politiku odnosa s inozemstvom.

Hrvatska je već postala članicom WTO-a i prihvatila njezina pravila ponašanja. Isto tako, Hrvatska je postala kandidat za ulazak u EU i stekla pristup i na to

veliko tržište. Na taj način je otvoreno svjetsko tržište za hrvatsku robu i usluge, ali je i hrvatsko tržište otvoreno za inozemne proizvode. Sada izvoz ovisi gotovo isključivo o efikasnosti domaćih proizvođača. Hrvatski su proizvođači dovedeni u ravnopravan položaj s onima iz EU. To znači da nisu više diskriminirani, ali se ne mogu ni štititi mjerama vanjskotrgovinske i carinske zaštite.

Zbog pristupa Hrvatske u ove međunarodne organizacije carinska i vanjskotrgovinska politika bitno su ograničene. Zato se težište politike ekonomskih odnosa s inozemstvom koncentrira na politiku tečaja.

Hrvatska vodi »pregovore« s EU o pristupanju u članstvo. S obzirom na vrlo slabu pregovaračku poziciju Hrvatske u tim pregovorima (zato sam riječ pregovore stavio u navodnike), to i nisu pregovori, nego diktat jačega. Hrvatska mora biti svjesna svoje pozicije. Ona je ne može mijenjati, ali joj se treba prilagoditi. Zato ne može inzistirati na nekim posebnim ustupcima od EU, ali može i mora inzistirati na principu nediskriminacije, jer je to temeljni princip međunarodnog prava, i jer se na tom principu temelje sve međunarodne organizacije: UN, WTO, EU. Zato Hrvatska svoje pregovore treba temeljiti na dva načela:

- 1) *Hrvatska ne smije od EU tražiti ništa više nego što je neka članica već dobila.*
- 2) *Hrvatska ne smije od EU prihvatiti ništa manje nego što je neka članica već dobila.*

Ostvarivanje tih načela može služiti i kao kriterij ocjene uspješnosti vlade i njezina pregovaračkog tima u pregovorima s EU.

Carinska i vanjskotrgovinska politika Hrvatske ograničene su pravilima WTO–a, kao i za sve članice. U bilateralnim odnosima sa svim zemljama Hrvatska treba inzistirati na striktnom reciprocitetu, ne samo u političkim nego i u ekonomskim odnosima. Hrvatska treba poštivati sve potpisane međunarodne ugovore, ali inzistirati da ih i druge potpisnice poštuju.

Hrvatska treba pustiti da tržište određuje tečaj kune, jer tržišni tečaj najbolje prenosi cjenovne i druge informacije iz inozemstva, koje su važne za usmjeravanje prestrukturiranja hrvatske privrede i njezinu adaptaciju svjetskom tržištu. Međutim, s obzirom na velik stupanj koncentracije na hrvatskom bankarskom tržištu i na vrlo nepovoljnu vlasničku strukturu financijskog sektora, Hrvatska treba biti uvijek oprezna u vođenju politike tečaja. Naime špekulativni (ili neki drugi) napad na kunu može izazvati poremećaje na deviznom tržištu, kao što se dogodilo u kolovozu 2001. Ovakvo velik stupanj koncentracije na bankarskom tržištu u Hrvatskoj i ovakva struktura vlasništva mogu jačim napadima na kunu izazvati velike poremećaje, pa čak i valutne krize sa svim svojim negativnim posljedicama po hrvatsku privredu.

Politika tečaja se u tržišnim privredama vodi prije svega monetarnom politikom. Međutim, u našim sadašnjim uvjetima fiskalna se politika mora bitno promijeniti (smanjiti deficit i zaduženost) da bi dala potporu monetarnoj u vođenju politike tečaja.

U razdoblju nakon 2000. prosječna je cijena deviza, efektivni devizni tečaj (i nominalni i realni), opadala, vrijednost kune u odnosu na devize je rasla. To je

razdoblje velikog povećanja vanjske zaduženosti Hrvatske. Stoga je ponuda deviza na hrvatskom deviznom tržištu rasla, a njihova cijena padala. To je negativno utjecalo na izvoz, jer su izvoznici za svaku deviznu jedinicu ostvarenu izvozom dobivali manje kuna. Za uvoznike je situacija bila obratna. Oni su za svaku deviznu jedinicu plaćali manje, pa je njihova profitabilnost rasla.

Prema tome, opravdane su pritužbe izvoznika da im je aprecijacija kune smanjivala profitabilnost i destimulirala izvoz. Razlog aprecijaciji bilo je stalno povećavanje ponude deviza na tržištu, ali nažalost ne zbog povećanja izvoza ili suficita u tekućoj bilanci plaćanja, nego zbog sve snažnijeg porasta inozemnog zaduživanja Hrvatske.